

Rejtett tanterv

Bessenyei Györgytől Rejtő Jenőig

Jogosan ajánlja a kiadó Veres András könyvét elsősorban az érettségi előtt álló diákoknak, és joggal ajánlja azoknak az egyetemi hallgatóknak és irodalombarátoknak, akiket a műveket életre hívó szellemi közeg is érdekel. Olyan irodalombarátoknak – ezt már én teszem hozzá –, akik újra akarják gombolni és gondolni a modern magyar irodalomnak ezt a százötven évét, ahhoz képest, amit eddig tudtak róla. Remélem, sokan vannak közöttük irodalomtanárok is.

Ami a szellemi közeg érzékeltetését illeti, ez Veresék immár legendás irodalom tan-könyvének – az akkor még nem rendeltetésszerűen működő vagy egyenesen hiányzó tantárgyakat is pótló – remek bevezető fejezeteinek legjobb bekezdéseit idézi föl. Például ekképpen: „a Halászbástya tornyocskáinak fiktív ősmagyar sisakformája a nemzeti lelkületet és jelleget kívánta szimbolizálni”. Nagyon elegánsan és energikusan kínál a szerző új nézőpontokat és szempontokat, kulcslyukakat és magaslati pontokat, ahonnan át- és belátható mindaz, amit élesebben, hitelesebben szeretnénk látni. Jellemző már a hangütés is: „Errefelé nem a szabad személyiség, hanem a nemzeti közönség kialakítása volt a cél, s ennek a perspektívájából másfajta értelmet nyert az irodalom”. Az irodalmi nézőpont hol szociológiai, hol lélektani, hol politikai, hol művelődéstörténeti szemponttal bővül, olykor egyszerre többel, így aztán olykor egészen új diagnózisokkal és magyarázatokkal találkozhatunk. Ilyenekkel: „Lilla elvesztése nem csupán a polgári életbe való beilleszkedésének kudarcát jelentette *Csokonai* számára – ahogy még mi tanultuk –, hanem a megálmodott, idealizált emberi kapcsolat megvalósításának lehetetlenségét is.” És ilyenekkel: „Bánk bán habitusa inkább hasonlít költőére, mint államférfiára”, és ebben a műben „a magyarok és az idegenek között feszülő ellentét is árnyaltabb bemutatást kap”. Meg ilyenekkel: „Petőfi pozitív diszkriminációval élt a népköltészet elismertetésében”.

Szertefoszlik néhány legenda. Veres szerint *Arany*hoz határozottan nem illett a „gondolta a fene” kifakadás. Kifejezetten izgalmas része a műnek *„Az ember tragédiájá”*-val foglalkozó, többek között azért, mert e művet Veres András a liberalizmusban hívő, idealista elméleti ember és a kiábrándult materialisztikus-pozitívista párbeszédének tartja, melyhez képest mind a mitológikus, mind a történeti színek alárendeltek és önállótlanak. Hasonlóképp revelatív *Beöthy*, *Rákosi Jenő* és *Péterfy Jenő* tragikumfelfogásának többféle társadalomtudományi és filozófiai diszciplínát is mozgósító összevetése. Telitalálat a *Mikszáth*ról tett megállapítás, mely szerint az író „nem az egyéni lélekrajz, hanem a kisközönség és a politikai mechanizmus bámulatos ismerője”. Megtudjuk, hogy *„Az ember tragédiája”* *Karinthy* számára a Bibliához hasonló mítosz, és azt is, hogy az *Ady*-paródiák korántsem csak ártatlan és egyben zseniális tréfák, hanem súlyos és jogos kritika is. Teljesen jogosnak érzem „a költői megnyilatkozást a halál előtti megvilágosodáshoz hasonlító” *Kosztolányi*-felfogást *Heidegger* halálhoz mért élet-koncepciójával rokonítani.

Veres művéből rejtett tanterv olvasható ki. Ebben fontos helyet kap az olvasó, mind a korabeli, mind a mai. Ez kor- és irodalomtörténet, egyben olvasástörténet is. A korabeli olvasóról megtudhatjuk, hogy egy Petőfi-epigon népszerűbb lehetett még a mai reklámszakma szerint is profi módon sztárolt Petőfinél, valamint hogy *Jókait* „a két elbeszélés-kötet sikere arra ösztönözte, hogy a heroikus változatot részesítse előnyben”. A mai olvasó elsősorban a művek befogadásának mikéntjére utaló félmondatokban és közbeveté-

sekben bukkan elő. Ekképpen: „az első versszak késleltetett állítása kelt – az olvasót bizonytalanságban hagyva – erős feszültséget”; „Az Egri csillagok’ három első része „kalandregény szerkezetét követi, az utolsó kettő prózában írt hősköltemény”. Igen találón jegyzi meg Veres, hogy *Babits* főműve többet köszönhet *Stevenson* fantasztikus regényének, mint a tudat alá szorított ösztönéről szóló mélylélektani magyarázatnak. A remek *József Attila*-fejezetben pedig kulcsszerepet kap a tankönyvekben nem túl gyakran szereplő *Arthur Koestler* megállapítása, aki szerint „egyfajta huszadik századi *Villon* volt, kinek mind élete, mind költészete korának két csalfá pólusa: *Marx* és *Freud* körül forgott, s halálában mindkettő áldozatának is tekinthető”.

Rejtett tanterv ez a könyv más vonatkozásban is: súlyozásaival, kiemeléseivel alternatívát állít az összes eddigi irodalom tanterv mellé. Szívesen venném, ha unokáim olyan tanterv szerint tanulnának irodalmat, melyben az ebben a könyvben kiemelt művek szerepelnének, az életművek pedig a rájuk fordított sorok arányában. E rejtett tanterv értékrendjében a piacon lévő manifeszt-tantervekhez képest magasabb árfolyamon kínáltatik például nemcsak *Karinthy*, *Molnár Ferenc*, *Kassák*, *Kosztolányi*, *Szentkuthy* és *Rejtő*, de *Herceg* és *Babits* is. Ám ők sem kanonizáltak, bebalzsamozott múmiák, hanem szentek, akiknek fénylő glóriájuk és árnyékuk is számottevő, akiknek igenis vannak sikerületlenebb műveik, emberi és írói gyengéik, olyan „süketségeik”, mint *Molnár Ferenc*nek és *Kosztolányi*nak, akik igencsak idegenkedve írnak a jazzről. *Karinthy* végre egyértelműen kikerül a hagyományos *Karinthy*-skatulyákból, például azzal, hogy az „Utazás a koponyám körül” nemcsak a lehető legnagyobb tárgyilagossággal beszéli el az életmentő műtét történetét, hanem „rajta keresztül a végső nagy titok előtt álló ember riadalmát” is. És sokak örömeire bekerül ebbe a rejtett tantervbe *Rejtő Jenő* is, aki szorososan *Gelléri* és *Szentkuthy* mögé felzárkózva a bőség zavarát, vagyis a 108 oldalas könyvből kimaradt értékeket is képviselve zárja a kötetet, még hozzá azzal a tanulsággal, hogy ponyvairóként is válhat valaki az irodalomtörténet klasszikusává. Legalább ennek az irodalomtörténetnek, amelyben *Karinthy* nem csak csokornyakkendősen, hanem pizsamában is felbukkan, még hozzá nem *Olivecrona*, hanem éppen *Rejtő Jenő* társaságában.

És ha már a képeknél tartunk, elismerően kell szólni a képanyag és a szöveg, vagyis a szerző és a képszerkesztő, *Fábián Teréz*, valamint a kötetet tervező *Köböl Vera* remek összjátékáról. Nemcsak ismert és kevésbé ismert író- és kiadvány-ábrázolások, hanem szociofotók, reklámok, plakátok és karikatúrák is érzékeltetik azt a szellemi erőteret, melyben a művek, a pályák és a nemzedékek megszülettek. Rendkívül elegáns könyv készült a *Krónika Nova* Kiadó műhelyében, amellyel jó eséllyel lehet majd pályázni a *Legszebb Könyvek* versenyében. Ez a könyv nem tankönyvszagú, de nem is csillog-villog fémesen, mint az amerikai bestsellerek, s nem is proccos, mint a megfizethetetlen és felemelhetetlen coffee-table albumok. Éppen olyan elegáns, mint a címlapon szereplő kávéház. A képanyag újabb szólamokkal gazdagítja az amúgy több szólamú művet, még-

Ez a könyv nem tankönyvszagú, de nem is csillog-villog fémesen, mint az amerikai bestsellerek, s nem is proccos, mint a megfizethetetlen és felemelhetetlen coffee-table albumok. Éppen olyan elegáns, mint a címlapon szereplő kávéház. A képanyag újabb szólamokkal gazdagítja az amúgy több szólamú művet, még hozzá olyan torokszorító és lélegzetelállító összhangzatokkal, mint a 102–103. oldalakon látható képek: a szerző szerint az ulyssesi utat választó és fejünk fölött a titokzatos messzeségbe bámuló Márai magánya találkozik össze Chagall 'Magány'-ával, rajta a tóratekerccset tartó – talán éppen – Márai-alteregővel.

hozzá olyan torokszorító és lélegzetelállító összhangzatokkal, mint a 102–103. oldalakon látható képek: a szerző szerint az ulyssesi utat választó és fejünk fölött a titokzatos meszeségbe bámuló *Márai* magánya találkozik össze *Chagall* „Magány”-ával, rajta a tóratekersectartó – talán éppen – *Márai*-alteregóval.

Arra kérem a *Krónika Nova* Kiadót, vegye rá Veres Andrászt és munkatársait a folytatásra. Készítse el velük a legújabb időszak irodalmi műveit, pályáit, író és olvasó nemzedékeit bemutató történetet. Egy olyan korszakét, melyben a kávéházak helyét előbb a presszók és bisztrók, majd a McDonald's-ok vették át, amelyben persze majd óhatatlanul maga Veres András is felbukkan, többek között érték-kutatásával, irodalom tankönyveivel, *Konrád*-monográfiájával, és most ezzel az elegáns kávéházi irodalmi képeskönyvvel.

VERES András: *Művek, pályák, nemzedékek*. Krónika Nova Kiadó, Bp., 1999.

Kamarás István

Megszakítottság, folytonosság, többszólamúság

Alighanem súlyosan félreérténénk a kilencvenes évek kritikai gyakorlatában bekövetkező változások jellegét, ha bennük csak – a korábbi időszakok alapvetően monolit ideologikumára következő – pusztá el-lenhatást sejténénk; bár eközben az is valószínűleg igaz, hogy az ekkor egyre jobban erőre kapó elméleti iskolák (olyanok, mint a Barthes nevével fémjelvezhető posztstrukturalizmus, vagy mint a gadameri hermeneutika nyomán kibontakozó Jauss-féle recepcióesztétika, vagy esetleg a dekonstrukció amerikai és francia ága) hazai képviselői meglehetősen teoretikus szigorral szereztek érvényt a magyar irodalomban eladdig töretlenül uralkodó és kizárólagosnak mondható tudatformákkal szembeni ellenérzésüknek. A módosulások háttérében azonban mégsem az ideológia detronizálása a fő cél.

Ezek az irányzatok a hagyományértés lényegi újragondolásával pontosan azt a neutrális nyelvezetet kívánták felváltani, amely semlegességének a hangsúlyozásával vélte megőrizni „tudományos objektivitásának időtlen jellegét”. A megváltozott helyzetben ezért sokkal inkább a megértés történetiségére és ebből adódó parciálitására terelődik a figyelem, nyilvánvalóvá téve annak a tapasztalatát, hogy az interpretáció mindig csak az őt magát körülvevő gondolkodástörténeti kontextus érdekeltségei alapján faggathatja a hagyományt. Ami természetesen jelenti a befogadó múltjától való elválaszthatatlanságát, és egyszerre azt, hogy a tradícióról képződő elbeszélések már nem vehetők alá az igazság látszólag független és önazonos kritériumainak. Ha ugyanis a hagyománnyal folytatott párbeszéd időről időre újraszituálódó képletei, valamint az önmagát a jövő irányában folytonosan nyitva tartó hatástörténet mozzanatai az irodalom történetét a „befejezhetetlen jelentésképződés temporális világává” alakítják át (*Kulcsár Szabó Ernő*), akkor a metahistória jogosultsága is kizárólag úgy képzelhető el, amennyiben vizs-zatér saját történetiségének és innen eredő esetlegességének a vállalásához.

Csakhogya a magyar hatástörténetben mindez korántsem általános folyamat, amit egy-